

ՆՈՐ ՆՈՒԹԵՐ
ՎԵՆԵՏԿԵԱՆ ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՆԵՐԻ
ԹԱՐԳՄԱՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹԵԱՆ
ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

Մեր առջեւ ունենք հետաքրքրական մի անտիպ հատորիկ, դժբա-
 ուած, ըստ մեր գնահատման, ԺԸ. դարի վերջին քառորդում: Դա
 Երեւանի Մաշտոցեան Մատենադարանի 6051 թուահամարը կրող ձե-
 ոագիրն է, որը պարունակում է հին եւ միջնադարեան լատին հեղի-
 նակների, ինչպէս եւ ուշ միջնադարի լատինագիր բանաստեղծների
 եւ նոյնիսկ մի քանի յոյն հեղինակների երկերից գրաբարով թարգ-
 մանուած փոքրածաւալ գործեր: Դրանց շարքում հայերէն միակ ինք-
 նուրոյն քնադիրը Հ. Գաբրիէլ Աւետիքեանի հեղինակային անունը
 կրող մի եռատող է՝ «Փոխադարձ սիրելութիւն» խորագրով: Ահա
 այդ եռատողը.

Այս եմ օրէնք արդարաւեր,
 Որպէս եւ ռմն արդար ասէր.
 Սիրել կամի՞ս, արդ արա՛ւ սէր:

Այս ձեռագիրը ժամանակին պատկանել է Աղթամարի հաւաքա-
 ծոյին եւ 1915/16 թթ. Վասպուրականի գաղթի ժամանակ՝ նոյն շրջ-
 անի ուրիշ ձեռագրերի հետ միասին տեղափոխուել է Էջմիածին¹:
 Այդ ժամանակ Էջմիածնի Մատենադարանում ձեռագիրը Վասպու-
 րականից բերուած ձեռագրերի ցուցակում («Գաղթիկեան ցուցակ»)՝
 գրանցուել է 635 համարի տակ, իսկ 1921 թ. մտել է Մատենադա-
 րանի «Նոր ցուցակ»-ի մէջ 1490 համարով: Աւելի ուշ, երբ Վասպու-
 րականից եւ այլ վայրերից հաւաքուած ձեռագրերը մուծուել են հիմ-
 նական հաւաքածոյի մէջ, ստացել է այժմեան 6051 թուահամարը:

1. Վասպուրականից բերուած ձեռագրերի եւ գրանց թւում նաեւ սոյն 6051
 ձեռագրի մասին տե՛ս «Յուզակ ձեռագրաց Մաշտոցի անուամ Մատենադարանի»,
 հտ. Ա, Երեւան, 1985, էջ 93-105:

Ձեռագրի նկարագրութիւնը հետեւեալն է.

Գրչութիւնը նոտրախառն շեղագրով է: Թղթի չափը՝ 14.3×8.7 սմ: Ներկայ
 վիճակում քաղկացած է 69 թերթերից կամ 138 էջերից:
 1ա-34ա՝ բանաստեղծութիւններ զանազան հեղինակներից, 110 կտոր:
 34բ՝ դատարկ էջ:
 35ա-36ա՝ «Աւարտ տաղերգութեանց», չափածոյ ուղերձ առ ոմն Աղեքսանդր
 «տունիկ Եղուարդայ»:
 36բ՝ դատարկ էջ:
 37ա-40ա՝ «Մանթութիւնք իրաց ինչ եւ արանց յիշատակելոց ի մատենիս»,
 այսինքն՝ թարգմանական բնագրերում գտնուող պատմական, դէպքաբանական եւ այլ
 կարգի անունների մասին ժողովածուն կազմող-խմբագրողի ծանօթագրութիւնները:
 40բ՝ դատարկ էջ:
 41ա-44ա՝ «Ցանկ վերտառութեանց», որ է յիշեալ 110 բանաստեղծութիւն-
 ների ցանկը:
 44բ-48բ՝ դատարկ էջ:
 49ա-49բ՝ ընծայական «առ քաբետոհմիկ ազնուականդ պարոն Յովհաննէս»:
 50ա-65բ՝ բանաստեղծութիւններ զանազան հեղինակներից, 46 կտոր:
 66ա-67ա՝ «Աւարտ տաղերգութեանց», չափածոյ ուղերձ առ նոյն ազնուական
 Յովհաննէսը:
 67բ՝ դատարկ էջ:
 68ա-69բ՝ «Մանթութիւնք» իրաց ինչ եւ արանց յիշատակելոց յերկրորդ մա-
 տենիս», ժողովածուն կազմող-խմբագրողի կողմից. մնում է կիսատ ու թերի, ու-
 րովհետեւ ձեռագրի վերջից թերթեր են թափուած:

Այս հատորիկի նիւթերը, ինչպէս ցոյց է տալիս մեր տուած նը-
 կարագրութիւնը, խմբաւորուած են երկու ուրոյն մասերի մէջ, ու-
 րոնցից առաջինը գրաւում է 1ա-44ա էջերը եւ ձոնուած է առ ոմն
 Աղեքսանդր «տունիկ Եղուարդայ», իսկ երկրորդը՝ գրաւում է 49ա-
 69բ էջերը եւ նուիրուած է առ ոմն ազնուական «պարոն Յովհաննէս»:
 69բ էջերը եւ նուիրուած է առ ոմն ազնուական «պարոն Յովհաննէս»:
 Տարակոյս չկայ, որ հատորիկի այդ երկու մասերը կազմուած, դա-
 սաւորուած ու խմբագրուած են միեւնոյն անձի ձեռքով, քանի որ
 սաւորուած ու խմբագրուած են միեւնոյն կառուցուածքն ունեն, այս-
 երկու մասերն ակնյայտօրէն միեւնոյն կառուցուածքն ունեն, այս-
 ինքն՝ իւրաքանչիւր մասում բանաստեղծութիւնների շարքին յաջոր-
 դում են բառացի նոյնութեամբ «Աւարտ տաղերգութեանց» խորա-
 գրուած ուղերձային բաժինները, եւ ապա, դարձեալ, բառացի նոյ-
 նութեամբ «Մանթութիւնք իրաց ինչ...» վերնագրուած ծանօթա-
 նութեամբ «Գաղթիկեան ցուցակ»-ի բացի այդ՝ Բ. մասի ծանօթագրութիւնների
 գրական բաժինները: Բացի այդ՝ Բ. մասի ծանօթագրութիւնների
 խորագրի վերջում «յերկրորդ մատենիս» բառերն արդէն ուղղակի
 վկայում են, որ ժողովածուի կազմող-խմբագրողն իր հատորիկը հա-
 մարում է մի երկմասնեայ ամբողջութիւն («առաջին մատեն» եւ
 «երկրորդ մատեն»), թէեւ բաժանարար խորագրեր չկան ձեռա-
 գրում: Այս հանգամանքը եւ երկու մասերի կառուցուածքում երե-
 ւացող ակներեւ նոյնութիւնը մեզ մղում են ընդունելու, որ երկրորդ
 մասի վերջում եւս, ձեռագրից թափուած թերթերի վրայ եւ ծանո-

եւ ապա, շարունակելով «սէր»ով շաղախուած իր գովասանական տողերը, նրան յորդորում է որոշում տալու «սիրոյ կտակ»ի իրականացմանը.

Փութա՛, սիրելիդ, ըզսիրայն կըտակ
Գըծել մայապէս ի սըրտիդ փանդակ,

որովհետեւ

Սիրով Յովհաննու լինիս նըմանակ,
Եւ ո՛չ վայրապար անուամբ հանգունակ:

Այստեղ ակնարկուող «սիրոյ կտակ»ը մեր ուշադրութիւնը նորից է մղում դէպի Մխիթարեանների հետ կապուած կտակների պատմութիւնը:

Եղուարդ Ղարամեանի կտակի մասին խօսելիս տեսանք, որ նրա որդիներից երկրորդի անունը Յովհաննէս էր, բայց այդ կտակի պատմութեան ամբողջ ընթացքում գլխաւոր կտակակատարի դերով հանդէս եկողը նրա երէց եղբայր Աղեքսանդրն էր, իսկ Յովհաննէսի անունը չէր երեւում: Այս պարագան թելադրում էր մտածել, որ այստեղ մենք գուցէ գործ ունենք Սամուէլ Մուրատեան կտակի հետ, որը ստորագրուած էր 1815 թուականին՝ հայ որբ եւ աղքատ մանուկների կրթութեան համար դպրոց հաստատելու նպատակով, նրա իրացման իրաւունքը թողնելով Վենետիկի Մխիթարեաններին¹¹: Սամուէլ Մուրատեանը, որ մահացել էր 1816 թ., կտակակատար էր կարգել իր երկու որդիներին՝ Եղուարդ եւ Յովհաննէս Մուրատեաններին, որոնք երկար ժամանակ խոչընդոտեցին կտակի գործադրումը մինչեւ որ, 1834 թ., դպրոցը բացուեց Պադուայում, հակառակ կրտակակատարների կամքին: Այս ժամանակի ընթացքում միայն մէկ անգամ է յիշատակուում Յովհաննէս Մուրատեանի այցելութիւնը Ս. Ղազար, եւ այն՝ 1821 թ. փետրուարին, առանց իր եղբոր¹²: Սակայն աւարտական ուղերձում երեւան եկող Յովհաննէսը չի կարող սա լինել, որովհետեւ սա իր եղբոր՝ Եղուարդի հետ միասին չէ, որ կատարել էր այդ ուղեւորութիւնը, այն ինչ՝ ուղերձի հեղինակն իր դիմաց ունէր երկու հոգի: Հեղինակը պարոն Յովհաննէսին հիացմունք է յայտնում, որ նա միասիրտ է իր եղբոր հետ՝ նրա բարի դիտաւորութիւնների մէջ.

11. Տե՛ս ՏԵՐ-ՄՈՎՍԵՍԵԱՆԻ եւ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆԻ յիշատակուած աշխատութիւնները. այլեւ՝ ՍԱՐԳԻՍ ՎՐԴ. ԹԵՆՈՒՈՐԵԱՆ, Պատմութիւն Մուրատեան վարժարանին ի սկզբնաւորութենէ մտքին մինչեւ ցամա 1855, Փարիզ, 1857:

12. ՏԵՐ-ՄՈՎՍԵՍԵԱՆ, էջ 56: ԹԵՆՈՒՈՐԵԱՆ, էջ 45:

Իրենց հօր կտակի գործադրման դէմ պայքարողը գլխաւորապէս Յովհաննէսն էր, իսկ Եղուարդը գործում էր որպէս նրան կամակից:

Ըզսիրայն տա քոյդ համածին
Ձիք ինձ առակել, բայց ի տիպ մեղուին.
Անգակ միացեալք դուք ի միասին
Ի միւրեւ ըզմեղր սիրայ կաթոգին:

Իսկ յաջորդ տներից մէկն արդէն ցոյց է տալիս, որ այստեղ ներկայ է նաեւ պարոն Յովհաննէսի եղբայրը, թէեւ վերջինիս անունը չի յիշատակուում.

Արդ եւ մեք ահա բերկրիմք ցընծութեամբ
Ընդ սէր ցընծալից վառեալ ըզմիմեամբ.
Նայն եւ ընդ գըւարթ գալուստ մեր ողջամբ
Եւ ընդ տեսութիւնդ Յարգելիդ հարամբ:

Այս հանգամանքը մեզ համոզում է, որ խօսքը չի կարող վերաբերել 1821 թուականին Ս. Ղազար այցելող Յովհաննէս Մուրատեանին, ուստի եւ մենք ստիպուած ենք նորից անցնել Ղարամեանների պատմութեանը եւ կանդ առնել 1791/92 թուականների վրայ, երբ Հ. Նիկողայոս Բուզադեանն իր հետ Լոնդոնից Վենետիկ էր բերել իր խնամակալութեանը յանձնուած երկու պատանիներին՝ Ղարամեան եղբայրներ Աղեքսանդրին եւ Յովհաննէսին. եւ այստեղ կարող ենք արդէն առանց տարակոյսի ասել, որ այս Յովհաննէս Ղարամեանն է այն անձնաւորութիւնը, որին իբր նուէր ներկայացուել են ժողովածուի Բ. մասում ամփոփուած թարգմանական գործերը:

Յետադաշում, ԺԹ. դարի առաջին քառորդում ու նաեւ մինչեւ Ռափայէլեան վարժարանի բացումը, հրապարակում չի երեւում Յովհաննէս Ղարամեանի անունը եւ, ընդհակառակն, նրա երէց եղբայր Աղեքսանդրը, ինչպէս տեսանք, հանդիսաւոր ընդունելութիւնների է արժանացել Ս. Ղազարում, բայց երկու եղբայրների 1791/92 թուականների այցելութիւնը նշանաւորող պատմական տուեալներ եւ գրական նիւթեր (ձօներ, տաղեր եւ այլն) մինչեւ այժմ մեզ յայտնի չեն: Այդ երեւոյթը պէտք է բացատրել նրանով, որ 1791/92 թուականներին Ղարամեան եղբայրների ներկայութիւնը Ս. Ղազարում՝ Մխիթարեանների հետ կտակակատարների պաշտօնական հանդիպման ու հանդիսաւորութեան բնոյթ չէր կրում, այլ պարզապէս, առիթի բերմամբ, երկու պատանիներն այնտեղ էին բերուել իրենց դաստիարակի կողմից՝ Լոնդոնից Մադրաս տարուելու համար: Եւ եթէ այդպէս էր, ապա եւ հասկանալի է, որ այդպիսի հանդիպումը կը լինէր անաղմուկ եւ այնտեղ Մխիթարեան քերթողներն իրենց քնարի լարերը չէին հնչեցնի, ինչպէս արել են յետադաշում: Բայց, այնու հանդերձ, այս դէպքում Ս. Ղազարի վանականները նոր մահացած կտակարարի ժառանգորդներին մի պատշաճ յարգ ու պատիւ պիտի ցոյց տային, քանի որ նրանցից էր կախուած լինելու կտակի ճակատագիրը: Եւ

մենք գտնում ենք, որ հենց այս առիթով է, որ, ինչպես համոզում ենք հատորիկի այս մասի տուեալների քննութեամբ, կազմուած է մեր երկմասնեայ ժողովածուն 1791/92 թուականներին, իբր մի գեղեցիկ յուշանուէր՝ յանձնուելու համար ուսանողական հասակի մէջ գտնուող Ղարամեան երկու եղբայրներին, անաղմուկ եւ համեստ իրադրութեան մէջ: Այս 1791/92 թուականների մասին կասկած չկայ, որովհետեւ վերելում բերուած քառատողում՝ յիշատակութիւն կայ նաեւ այն մասին, թէ Ղարամեան հարազատները Հ. Նիկողայոս Բուղայեանի հետ միասին են եկել. «Յնութեամբ բերկրում ենք՝ ձեր Յարգելի հօր հետ միասին ձեր բարի գալստեան եւ տեսութեան համար» (Բերկրիմք ջննութեամբ... ընդ զուարթ գալուստ ձեր ողջամբ եւ ընդ տեսութիւնդ՝ Յարգելիդ հարամբ): Յարգելին, որ ձեռագրում գլխատառով է գրուած, Հ. Նիկողայոս Բուղայեանն է:

Այսպիսով մեր ժողովածուի Ա. մասը նուիրուած է Աղեքսանդր Ղարամեանին, իսկ Բ. մասը՝ նրա եղբայր Յովհաննէս Ղարամեանին:

Իսկ թէ ո՞վ էր այս ժողովածուի կազմողը, հետեւաբար եւ՝ ընծայականների (որոնցից առաջինը բացակայում է) եւ չափածոյ ուղերձների հեղինակը կամ թէ ովքե՞ր էին թարգմանութիւնների հեղինակները, այդ հարցերի մասին որեւէ յիշատակութիւն չկայ ձեռագրում:

Այդ շրջանում՝ Ս. Ղազարում գտնուող միաբանների մէջ յայտնի դէմքեր էին յատկապէս Հ. Գաբրիէլ Աւետիքեանը եւ Հ. Մանուէլ Զախլախեանը, որոնց թատրերգական եւ քերթողական ստեղծագործութիւնները յիշատակում են դեռեւս 1780ական թուականների ըսկըրները¹³, եւ երեւի տխարուած չենք լինի, եթէ այս ժողովածուի պատմութիւնը կապուած համարենք այս երկու անձնաւորութիւնների հետ եւ յատկապէս՝ Զախլախեանի, որն Աւետիքեանի աշակերտն էր:

Այս կարծիքին հակուած ենք նախ այն հիման վրայ, որ ամբողջովին թարգմանական երկերից կազմուած մեր ժողովածուի մէջ յանկարծ տեղաւորուած ենք գտնում Աւետիքեանի գրչին պատկանող մի ոչ-թարգմանական եռատող՝ այն, որ բերեցինք սոյն յօդուածի ըսկըրում՝ «Փոխադարձ սիրելութիւն» խորագրով: Ըստ մեզ՝ Աւետիքեանն ինքը չէր անի իր անունը ներկայացնող այդ բացառութիւնը: Հաւանաբար Զախլախեանն է, որ ձեւաւորել ու խմբագրել է ժողովածուն՝ նրա մէջ մուծելով նաեւ իր ուսուցիչ Աւետիքեանի յիշեալ եռատողը եւ, ըստ երեւոյթին, ինքն էլ է հեղինակը արձակ ընծայականների եւ չափածոյ ուղերձների: Միւս կողմից՝ թարգմա-

նութիւնների հեղինակութեան հարցում եւս չենք կարողանում ուշադրութիւնից հեռացնել Աւետիքեանին եւ Զախլախեանին, որոնք Մըխիթարեանների դասական բանաստեղծութեան հնագոյն եւ յայտնի վարպետներն են:

Հ. Բ. Սարգիսեանը, խօսելով ԺԹ. դարի ընթացքում կերպարւորուած եւ իր հասունութեան դադարնակէտին հասած Միխիթարեան քերթողութեան մասին, նշել է, որ նրանց սնունդ տուող աղբիւրներից մէկը եղել է թարգմանական բանաստեղծութիւնը.

«Տարակոյս չկայ — գրում է նա — որ հելլէն եւ լատին քերթողութիւնը մեծ դեր խաղացեր են ասոնց մէջ, բոլոր իրենց դիցարանական, վիպական, տեղական եւ այլաբանական արարուածքներով. սակայն զարմանքն այն է՝ որ մեր հայ մուսաներն այնքան որոճացեր եւ իւրացուցեր են այն ամենայն, իրենց բնածին մտքի եւ խանդի հետ, որ եթէ ներելի է ըսել՝ այն երկուքէն ու երկուքէն իսկատիպ մի հայ ծնունդ արտադրած են, արժանի նոր ժամանակաց»¹⁴:

Սարգիսեանն, ի հարկէ, նկատի ունի հենց ԺԹ. դարի ընթացքում Միխիթարեան քերթողների կատարած մի շարք թարգմանութիւնները, որոնց մէջ հնագոյնները՝ Միլտոնի «Դրախտ կորուսեալ»ը եւ Ֆենելոնի «Տելեմաք»ը 1824 եւ 1826 թուականներին են լոյս տեսել¹⁵, բայց ոչ մի խօսք չի ասում նախորդ դարում կամ դոնէ նրա վերջին քառորդում կատարուած թարգմանութիւնների մասին, եւ դա՛ ըստ երեւոյթին այն պատճառով, որ նիւթեր ծանօթ չեն եղել նրան: Եւ ահա այդպիսի նիւթերի մի ժողովածու է ներկայացնում 6051 թուահամարը կրող մեր ձեռագիրը:

1791/92 թուականներին խմբագրուած այս ժողովածուն ընտրովի նմոյշներ է պարունակում հին աշխարհի եւ վաղ միջնադարի դասականներից՝ լատին հեղինակներ Պլաւտոսից, Որատիոսից, Ուլիլիոսից, Վիրգիլիոսից, Սենեկայից, Մարտիալիսից, Լուկանոսից, Կատոնից, Կլաւդիանոսից եւ ուրիշներից. հելլէն հեղինակներ Հեսիոդոսից, Պիլթագորասից, Եւրիպիդէսից, Արիստոփանէսից, Մենանդրոսից, Եպիկտետոսից եւ այլն: Այնուհետեւ՝ լատինագիր բաղմաթիւ հեղինակներ, որոնց շարքը հասնում է մինչեւ ԺԲ. դար. այս վերջիններիս մէջ կարելի է յիշատակել, օրինակ, Գասպար Բարլէոսին¹⁶, Վոնիփակիոսին¹⁷, Բեռնարդինոս Ստեփոնիոսին¹⁸ եւ այլն:

14. Անդ, էջ 39:

15. Հմմտ. անդ, էջ 33:

16. Barlaeus կամ Van Baerle, ծն. 1584 թ. Անտուերպիայում, մեռ. 1648 թ.: Իմաստասիրութեան եւ հռետորութեան դասախօս է եղել Ամստերդամի համալսարանում: Ունի բանաստեղծութիւններ, ճառեր եւ պատմական գրութեանքներ: Նրա լատիներէն քերթուածների հատորը տպագրուել է իր մահից քիչ առաջ, «Poemata», Amsterdam, 1645.

13. Հմմտ. Հ. ԲԱՐՍԵՂ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ, Երկաթիւրամեայ գրականական գործունէութիւն եւ ճանաչողութիւնը Վեներական Միսիոնարեան Միաբանութեան, Վեներական, 1905, էջ 192-194 եւ 251-275:

Անտարակուսելի է, որ մէկ ձեռքի գործ չեն այս թարգմանութիւնները: Լեզուական ու ոճական մանրազնին հետազոտութիւնները կարող են շատ բան յայտնաբերել այդ ուղղութեամբ: Մենք կարող ենք, սակայն, մատնացոյց անել անմիջականօրէն նկատելի մի երեւոյթ: Դա օտար անունների եւ բառերի տառադարձութեան երեւոյթն է, որը որոշակիօրէն տարբեր թարգմանիչներ է մատնանշում:

Նախ ասենք, որ դասական հայերէնի եւ գրաբար մատենագրութեան աւանդութիւններով սնուող Մխիթարեան հեղինակները միաժամանակ արեւմտահայ գրական լեզուի ստեղծման ռազմավարներից էին: ԺԸ. եւ ԺԹ. դարերում գրաբարն ապրում էր Ս. Ղազարում եւ աշխարհաբարը (արեւմտեան) զարգանում էր նրա կողքին: Դա՝ գրական երեւոյթ էր, բայց նաեւ անխուսափելիօրէն ստեղծում էր գիտական որոշ սկզբունքների բախում: Այսպէս՝ օտար անունների եւ բառերի ուղղադրման հարցում Մխիթարեան թարգմանիչներից ոմանք, օտար գրականութեան նմոյշներ հայացնելիս, հետեւողականօրէն կիրառում էին Ե. դարում հաստատուած եւ դարերի ընթացքում նուիրագործուած ուղղադրական համակարգը, որքան էլ այդ համակարգը չհամապատասխանէր ժամանակի հայերէնի (արեւմտեան աշխարհաբար) հնչիւնաբանութեանը. օրինակ՝ Dante-ն՝ Դանտէ էր: Կային եւ թարգմանիչներ, որոնք հին մատենագրութեան մէջ արդէն գործածուած եւ մինչեւ իրենց օրերը ճանաչման արժանացած օտար անունների ուղղադրութիւնը նոյնպէս ընդունում էին ըստ հին համակարգի, բայց նոր հանդիպող օտար անունների համար կիրառում էին արեւմտեան հայերէնի հնչիւնաբանութիւնն արտայայտող նոր համակարգը, որը գործում է եւ մեր օրերում Սփիւռքում. օրինակ՝ Dante-ն՝ Տանդէ կամ Տանքէ էր: Ուրեմն՝ գոյութիւն ունէին երկու տարբեր սկզբունքներ՝ հին կամ դասական տառադարձութիւն եւ արեւմտահայ նոր տառադարձութիւն:

17. Գուցէ պէտք է լինի Բոնիֆակիոս (Bonifacius): Մեզ անծանօթ է: Ամենայն հաւանականութեամբ՝ իտալացի գրականագէտ ու բանաստեղծ Բալդասար Բոնիֆաչիոն (Baldassare Bonifacio) է, ծն. 1586 թ. Կրեմայում (Վենետիկ) եւ մեռ. 1659 թ.: Գրել է լատիներէն բանաստեղծութիւններ. «Stichidicon, libri 18», Venetiis, 1619: Գրել է նաեւ իտալերէն լեզուով. «Castor e Poluce, rime di Baldassare Bonifacio e di Giovanni Maria Vanti», Venezia, 1818.

Նոյն գերդաստանից, բայց ժամանակով երէց, Գասպար Բոնիֆաչիոն (Gaspare Bonifacio), որ գրականագէտ-պատմաբան էր, ծն. 1547 թ. Ռովիգոյում (Վենետիկ) եւ մեռ. 1635 թ., նոյնպէս հեղինակ է իտալերէն բանաստեղծութիւնների. «Componimenti poetici», Rovigo, 1625.

18. Bernardinus Stephonius, ծն. 1560 թ. Ստրինայում եւ մեռ. 1620 թ.: Յիսուսեան Ընկերութեան անդամ: Հռոմում եղել է բանասիրական գիտութիւնների եւ հանրօրութեան դասախօս: Ունի լատիներէն քերթուածներ. «Posthuma Bernardini Stephonii e Societate Iesu Carmina», Romae, 1620.

Եւասաց աստուած, եղիցի լոյս. Լեզու լոյս:

Եւասաց անձ, Ժողովեցին ըուրբը որ ինեղոյ երկնից:

Եւասաց անձ, բղխեցէ երկիր զբանջար խոտոյ:

Եւասաց անձ, եղիցին լուսանոր Դ հաստատուեմ:

Ատեղծագործութիւն աշխարհի, Մխիթար Արքայի Աստուածաշունչէն
La création du monde (Bible de l'Abbé Mekhitar)
(Վենետիկ - Venise, 1733, cm. 15.50×24 հրդմ.)

Արդ՝ երկուութեան այս երեւոյթն ակներեւօրէն առկայ է մեր ժողովածուի թարգմանական գործերում: Հեղինակների անուան մէջ՝ մի կողմից տեսնում ենք կիրառութիւնը դասական տառադարձութեան. Ուիդիոս (Ovidius), Մարտիալիս (Martialis), Որատիոս կամ Ուրատիոս (Horatius), Վիրգիլիոս (Virgilius), Հեսիոդոս (Hesiodus), Արիստոփանէս (Aristophanes), Եպիկտետոս (Epictetus), Պիւթագորաս (Pythagoras) եւ այլն: Միւս կողմից՝ ակնյայտօրէն երեւում է այժմեան արեւմտահայ տառադարձութիւնը. Գլաւտիանոս՝ փխ. Կլաւդիանոս (Claudianus), Լուգանոս՝ փխ. Լուկանոս (Lucanus), Սենեֆայ՝ փխ. Սենեկա (Seneca), Գալոն՝ փխ. Կատոն (Caton), Փլաւտոս՝ փխ. Պլաւտոս (Plautus), Ֆլամինիոս՝ փխ. Փլամինիոս (Flaminius), Աւոնիոս՝ փխ. Աւսոնիոս (Ausonius), Պարլէոս՝ փխ. Բարլէոս (Barlaeus), Լեպրոն՝ փխ. Լեբրոն (Lebrun) եւ այլն:

Այս երեւոյթը մեզ թելադրում է ժողովածուի նիւթերի մէջ տեսնելու երկու տարբեր թարգմանիչների ձեռքեր: Կարծում ենք, որ բացառուած է մի որեւէ երրորդ ձեռք, նկատի առնելով, որ Աւետիքեանից եւ Զախչախեանից բացի, տուեալ շրջանում դասական բանաստեղծութեան ուրիշ ներկայացուցիչներ առհասարակ չեն եղել Մխիթարեան դրականութեան ասպարէզում¹⁹, հետեւաբար մենք նորձց կանգ կ'առնենք այդ երկու յայտնի տիտանների վրայ: Եւ որքան էլ հնարաւորութիւն չլինի լրիւ ճշտելու, թէ հատորի պարունակած թարգմանութիւններից ո՛րն է Աւետիքեանին պատկանում եւ ո՛րը՝ Զախչախեանին, այնու ամենայնիւ որոշ հանգամանքներ նպաստում են լոյս սփռելու այդ մասին:

Զախչախեանի եւ մեր 6051 թուահամարը կրող ձեռագրի թարգմանութիւնների յարաբերութեան հարցում նախ ասենք, որ ամէն դէպքում չէ, որ օտար անունների ուղղագրման զանազանութիւնը տառադարձութեան համակարգերի տարբերութեան երեւոյթ է: Դա յաճախ կապ ունի այն լեզուների հետ, որոնցից առաջանում են թարգմանութիւնները: Որպէս օրինակ կարող ենք բերել ԺԶ. դարի փլանդերացի լատինագիր մի բանաստեղծի անունը՝ Sidron Hossch, լատինացած անուամբ՝ Sidronius Hosschius²⁰: Նրա քերթուածներից մի քանիսն արժանացել են Մխիթարեան թարգմանիչների ուղղագրութեանը: Զախչախեանը նրա ազգանունն ուղղագրելով Հոշիոս՝ ըստ պեմանական արտասանութեան, 1830 թուականին հրատարակել էր

19. Հմմտ. Հ. ԲԱՐՍԵՂ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ, «Երկհարիւրամեայ գրականական գործունէութիւն...», էջ 237-251:

20. Ծն. 1596 թ. Փլանդերացում եւ մեռ. 1653 թ.: Գրել է «Elegiae» (եղերերգութիւնք), «De cursu vitae humanae» (Ընթացք մարդկային կենաց) եւ այլ բանաստեղծութիւններ, որոնց ժողովածուն առաջին անգամ տպագրուել է 1656 թ. Անտուերպայում եւ այնուհետեւ ունեցել ուրիշ հրատարակութիւններ:

նրա «Եղբերեղութիւնք» քերթուածի թարգմանութիւնը²¹։ Իսկ նրա «Ընթացք մարդկային կենաց» ողբերգութեան թարգմանութիւնը, որ անտիպ էր մնացել Ջախջախեանի դիւանում, հրատարակուել էր յետագայում²²։ Ի տարբերութիւն Ջախջախեանի՝ մեր 6051 ձեռագիր ժողովածուն, որն առանձին հատուածներ է պարունակում նոյն բանաստեղծից (§§ 42, 43, 44, 111), նրա ազգանունը ներկայացնում է որպէս Հոսփիոս՝ ըստ լատինական (հիմքում՝ փլանդրական) արտասանութեան։

Հնչիւնաբանական ծագում ունեցող տարբերութիւնների այս փաստը, ինչպէս ասուեց, տառադարձական սկզբունքի հարց չէ։ Մեղ համար նրանից հանուելիք անմիջական հետեւութիւնը միայն այն է, որ եթէ Հոշիոս ձեւի հեղինակն անառարկելիօրէն Ջախջախեանն է, ապա, բնականաբար, մեր 6051 ձեռագրում գտնուող Հոսփիոս ձեւի հեղինակը նա չէ։ Եւ որպէս զի մենք իրօք համոզուենք, որ այստեղ գործ ունենք երկու տարբեր թարգմանիչների հետ, կարող ենք բերել փաստական մի ապացոյց։

Հոշիոս-Հոսփիոս հեղինակի «Ընթացք մարդկային կենաց» ողբերգութիւնը, ինչպէս տեսանք, մեզ արդէն յայտնի էր Ջախջախեանի թարգմանութեամբ։ Նոյն բանաստեղծութիւնից մի կարեւոր հատուած կայ նաեւ մեր 6051 ձեռագրում՝ բոլորովին ուրիշ թարգմանութեամբ՝ «Նմանութիւն կենաց ընդ ծովու» խորագրով (§ 43)։ Դրանում համոզուելու համար բաական է համեմատութեան դնել երկու թարգմանութիւնների սկզբի տողերը.

ՍԻԴՐՈՆԻՈՍ ՀՈՇԻՈՍ

(Թարգմ. Հ. Մ. Ջախջախեանի)

Ծով է կեցադ, որդիք մարդկան,
Ան եւ ծըփամք լի յերկսեան.
Ծով է կեցադ՝ հաւատացէք,
Ո՛վ մահացու որդիք մարդկան:

ՍԻՏՐՈՆԻՈՍ ՀՈՍՔԻՈՍ

(Ձեռ. 6051)

Ծով են կեանք մեր, ծով լայնակամ,
Ո՛վ մահացու որդիք մարդկան.
Երկաթանչիւր յար եւ մըմամ
Եմ սոսկալիք եւ ծըփակամ:

Եւ այսպէս՝ մինչեւ վերջ։ Եւ սրանով դալիս ենք այն համոզման, որ եթէ 6051 ձեռագրում Հոսփիոսի անունը կրող չորս հատուածների թարգմանութիւնը Ջախջախեանին չի պատկանում, ապա այն պատկանում է Աւետիքեանին։

Իսկ թէ ընդհանրապէս նոյն ձեռագրում եղած միւս թարգմանութիւնների ո՛ր մասը կարող է վերագրուել Աւետիքեանին եւ ո՛րը՝

21. «Սիդրոնիոսի Հոշիոսի ի չարչարամեմ ֆրիստոսի [Եղբերեղութիւնք], Թարգմանեալ Հ. Մանուէլ վարդապետի Ջախջախեան, ի Միսիթարեան միաբանից», Վենետիկ, 1830:

22. «Բազմավեպ», 1885, էջ 65-66 եւ 268-270:

Ջախջախեանին, այդ հարցը պէտք է արդէն դիտել հայկական տառադարձութեան համակարգերի համեմատութեան չրջանակում։ Հայերէնի դասական տառադարձութեան եւ արեւմտահայ տառադարձութեան դրոյթները յայտնի են բանասիրութեանը։ Այդ դրոյթների օգնութեամբ կողմնորոշուելու համար կարող ենք հաշուի առնել վերոյիշեալ փլանդրացի բանաստեղծի Sidronius անձնանունը տառադարձութեան դէպքերը։ Ջախջախեանն այս անունը տառադարձում էր դ-ով։ Սիդրոնիոս, դասական համակարգի համաձայն²³։ Իսկ Աւետիքեանը, ըստ 6051 ձեռագրի, տ-ով, Սիտրոնիոս, արեւմտահայ համակարգի համաձայն։

Եթէ ընդունելի է կողմնորոշման այս եղանակը, ապա այդ դէպքում արեւմտահայ տառադարձութեան հետքեր պարունակող թարգմանութիւնները վերագրելի են Աւետիքեանին. այս կարգից են, Հոսփիոսին պատկանող չորս կտորներից բացի, նաեւ «Գունիքիոս» անունանմանով ներկայացուած հեղինակին²⁴ պատկանող (§§ 14, 22, 39 եւ այլն) կտորները։ Նրանցից, օրինակ § 93-ը ոչ միայն վերնագրում գտնուող Լեոնցիոս անունն ց տառով արեւմտահայ համակարգն է մատնացոյց անում (դասական տառադարձութեանն անծանօթ է ց հնչիւնը), այլեւ բնագրում գտնուող ուրիշ անուններով։ Այս բանաստեղծութեան մէջ աղօրիքի երկանաքարին կապուած ծեր երիվարը միմիջարում է հին Յունաստանի ոլիմպիական, պիւթիական, նեմէական եւ իսթմիական կոչուած հանդիսաւոր մրցախաղերում յաղթանակած իր ցեղակիցների սխրանքների ոգեկոչումով։ Այստեղ հենց առաջին տողերում էլ գտնում ենք արեւմտահայ ուղղագրութեան ենթարկուած երկու յատուկ անուններ.

Ես նոյն եմ որ ժառանգեցի
Ըզկարձ փիզեան մըրցանակի.
Ես նոյն եմ որ յաղթող գըտայ
Երկիցս առ արիւն Գասթալեայ:

Այստեղ մենք ունենք Յունաստանի քաղաքներից մէկի անունը՝ Pisa (Պիսա), ուր ոլիմպիական խաղերում յաղթական հանդիսացողներն ստանում էին մրցանակ՝ պիսեան մրցանակ, որն արեւմտահայ տառադարձութեամբ դարձել է փիզեան։ Այսպէս նաեւ Պառնաս-

23. Հմմտ. վերելում՝ Ժան. 21:

Ջախջախեանը դասական տառադարձութեան հետեւողական վերադարձ էր։ Դա երեւում է ոչ միայն Սիդրոնիոս անունից, այլեւ Հոշիոսի «Եղբերեղութիւնք» երկի վերջում գտնուող Ժանօթագրութիւններից, ինչպէս եւ ձեռքագր մարդկային կենաց» ողբերգութեան մէջ գտնուող յատուկ անուններից։

24. Եւ այս «Գունիքիոս» հեղինակի, եւ մի շարք ուրիշների մասին մենք առ այժմ չունենք տեղեկութիւններ ունենալու հնարաւորութիւններ։

սոս լերան ստորոտում գտնուող աղբիւրը, որ կոչւում է Castalia (Կաստալիա) եւ պատկանում է պիւթիական խաղերի շրջանակին, արեւմտահայ տառադարձութեամբ ներկայացուած է Գաւթալիա ձեւով:

Հատին բանաստեղծ Մարտիալիսի անունը, որպէս արդէն յայտնի անուն, դասական տառադարձութեամբ է պահուած, բայց նրա գրչին պատկանող չորս կտորները (§§ 25, 85, 146, 147) նոյնպէս պէտք է Աւետիքեանի թարգմանութիւնը լինեն, որովհետեւ նրանցից երկրորդի մէջ արեւմտահայ տառադարձութեամբ գտնում ենք Ֆաննիոս (Fannius) անունը, իսկ վերջինում՝ Կաւրոս (Gaurus), Գալոն (Caton) եւ Ապիգիոս (Apicius) անունները:

Այս հաշուով Աւետիքեանի թարգմանութիւնները պէտք է լինեն նաեւ արեւմտահայ ուղղագրութեամբ ներկայացուած Գալոն (Caton), Գլաւտիանոս (Claudianus), Լուգանոս (Lucanus), Փլաւտոս (Plautus), Պարլէոս (Barlaeus) եւ այլ անուններ կրող հեղինակների բանաստեղծութիւնները:

Սակայն մեր ասածներից չի հետեւում, որ այն թարգմանութիւնները, որոնք տառադարձութեան լիովին դասական համակարգն են ներկայացնում՝ առանց զարտուղութիւնների, բոլորը Զախլախեանի թարգմանութիւններն են: Ո՛չ: Այդպիսիները կարող են պատկանել ինչպէս Զախլախեանի, այնպէս եւ Աւետիքեանի գրչին, քանի որ արեւմտահայ տառադարձութեան հետեւողները պահպանում էին դասական տառադարձութիւնը՝ հնում տառադարձուած եւ այդպէս ճանաչուած օտար անունների ուղղագրման համար:

Աւելացնենք, որ յաւակնութիւն չունենք կարծելու, թէ կողմնորոշման հարցերում վերջնական խօսք ենք ասել: Վերջնական խօսքը կարող ենք թողնել մեր այս 6051 ձեռագրի հետագայ ուսումնասիրողներին, բայց նրա նիւթերի թարգմանութեան հեղինակներին որոնելիս՝ համոզուել ենք, որ հնարաւոր չէ հեռանալ Աւետիքեանից եւ Զախլախեանից: Դժբախտաբար Ս. Ղազարի մայր դիւանը, Հ. Ղեւոնդ Տայեանի կատարած մասնակի աշխատանքներից յետոյ, ինչպէս տեղեկացանք, այժմ հնարաւորութիւն չի ներկայացնում այս հարցերի հետ կապուած որոնումներ կատարելու եւ յատկապէս քննելու Աւետիքեանի ու Զախլախեանի անտիպ գործերը:

Մեր նպատակն էր ներկայացնել 6051 ձեռագիրը եւ ցոյց տալ, որ նրա պարունակած նիւթերը Միխիթարեան դպրոցի վաղ շրջանի թարգմանութիւններ են, որոնք կատարուած են ԺԸ. դարի վերջին քառորդում, մինչեւ 1791/92 թուականները, երբ այդ թարգմանութիւնները համախմբուել ու վերածուել են ժողովածուի:

Այս ձեռագիրը, սակայն, ժողովածուի սկզբնագիր օրինակը չէ, այլ ընդօրինակութիւն, որովհետեւ նրանում առկայ են լեզուական

ու տաղաչափական այնպիսի վրիպումներ ու աղաւաղումներ, որոնք կարող էին կատարուել միմիայն գործի բնոյթին ոչ-լիովին մօտիկ կանգնած մի ընդօրինակողի ձեռքով: Այսպէս՝

§ 27-ում գտնում ենք. Թէ է՝ ըսկըսեալ՝ յաւիլուցուս (էջ 8ա): Պէտք է եղած լինի՝ կա՛մ Թէ է՝ սկըսեալ, կա՛մ Թէ՛՛ ըսկըսեալ:

§ 51-ում գտնում ենք. Փոխարկեցաւ ի ըսպիտակ (էջ 17բ): Պէտք է եղած լինի՝ ի յըսպիտակ:

§ 125-ում գտնում ենք. Ճըշմարտութեան թէ ըզհետ երթաս (էջ 154բ): Պէտք է եղած լինի՝ թէ զհետ երթաս:

§ 145-ում գտնում ենք. Անկեալք ըզքընով ի ցայգ լըռին (էջ 60բ): Պէտք է եղած լինի՝ ըզքընով:

§ 154-ում գտնում ենք. Արդ ե՛կ այժմիկ ի զըննին կալ (էջ 64բ): Պէտք է եղած լինի՝ ի զըննին:

Ժողովածուի Ա. մասի չափածոյ ուղերձի երկրորդ տան մէջ գտնում ենք. Յանել ըզծաղկանց սերմըն արգաւանդ (էջ 35ա): Պէտք է եղած լինի՝ Յանել:

Նոյն ուղերձի վերջնիւթեր տան մէջ գտնում ենք. Ո՛ Ագեփսանդըր՝ տունկըդ Ետուարդայ (էջ 36ա): Պէտք է եղած լինի՝ Ագեփսանդրէ եւ Եդուարդայ:

Նման աղաւաղումները, որոնք հաղուադէպ չեն, ապացոյց են, որ 6051 ձեռագիրը ժողովածուի սկզբնական օրինակը չէ:

Ստորեւ տալիս ենք ժողովածուի պարունակած նիւթերի հիմնական պատկերը՝ մեր կողմից հերթական համարակալման ենթարկելով թարգմանական միաւորները:

Ձեռագրում նշուած է իւրաքանչիւր միաւորի նախ վերնագիրը՝ կարմիր թանաքով. ապա տրուած է բնագիրը՝ սեւ թանաքով. իսկ վերջում՝ հեղինակի անունը՝ նոյնպէս կարմիր թանաքով: Սակայն՝ որպէսզի նիւթերը աչքի համար դիւրընկալելի դառնան, նկարագրութեան մէջ մենք հեղինակների անունները տեղափոխել ենք առաջ եւ զետեղել սկզբում: Կարմիր թանաքով գրուած մասերը (հեղինակներ եւ վերնագրեր) շատ են գունաթափուել ու խիստ եղծուել: Նրանք այսօր հազիւ են կարդացւում՝ մեծ ճիշդ ու մասամբ հոտառութեամբ, եւ կամ լրիւ չեն էլ կարդացւում, իսկ մի կէս դար յետոյ՝ կարող են դառնալ բոլորովին անընթեռնի:

Ժողովածուի մէջ ընդգրկուած նիւթերի բնոյթը, որի մասին հարկ չհամարեցինք խօսել յօդուածում, լիովին երեւում է հրատարակուող բովանդակութեան մէջ²⁵:

25. Բովանդակութեան մէջ նշուած Սկ. նշանակում է Սկզբնատոյ (տե՛ս §§ 1, 2, 3 եւ բոլոր միւս բնագրերը): Վերտ. նշանակում է Վերտառութիւն (բնագրին նախորդող եւ նրա հիմնական միտքն արտացոլող տողերը, տե՛ս §§ 98, 148, 149, 151, 152, 153 բնագրերը, որոնք առակներ են):

[ՏԱՂԵՐԳՈՒԹԻՒՆՔ]

(Երևանի Մաշտ. Մատ. ձեռ. 6051)

[ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ] (էջ 1ա-44ա)

1. ՈՎՐԱՏԻՈՍ - Քերթով (1ա).

(Սկ.) Խընդրեն քերթով կա՛մ նըլաստել,
եւ կա՛մ ըզմիտս խըրախ առնել...:
(4 տուն՝ քառատող):

2. ԲՈՅԵՍԻՈՍ - Արտասանութիւն Աստուծոյ ի կարողութեմէ եւ ի գործոյն (1բ).

(Սկ.) Ո՛վ, որ զաշխարհ վարես բանիւ յաւիտենից,
Արարչապետ տիեզերաց, նոյն եւ երկնից...:
(4 տուն քառատող + 1 տող):

3. ՅԱՊԱԳԱ ԵՐԶԱՆԿԱՐԵԱՆ²⁶ (2ա).

(Սկ.) Թէ երջանիկ կարծես դու զայն,
Որ զկամեցեալս ունի համայն...:
(2 տուն՝ 4 + 5 տողանի):

4. ԳԼԱՏԻԱՆՈՍ - Առաքինութիւն (2ա-2բ).

(Սկ.) Նոյն ինքըն գործ առաքինի է վարձք անձին,
եւ սա միայն յենու անփոյթ յարկած բաղդին...:
(2 տուն՝ 4 + 5 տողանի):

5. ԳԱՍՊԱՐ ՊԱՐԼԵՈՍ - Խոհեմութիւն (2բ).

(Սկ.) Զխոհեմութիւն իմա որպէս աստուածունհի,
Որ յամենայն արարս մարդկան զայ ընդխառնի...:
(7 տուն՝ երկտող):

6. ՈՎԻԴԻՈՍ - Գրութիւն (3ա).

(Սկ.) Իշխան գեթած, հեղձ առ պատիժ, փոյթ առ պըսակ,
Միշտ ցաւազնի՝ որչափ հարկի՝ դու զըժընդակ...:
(3 տուն՝ երկտող):

7. ՄԵՆԱՆԴԻՐ - Անյիշարարութիւն (3ա).

(Սկ.) Որ միանգամ զըրպարտութեան
Լինի արագ դիւրահաւան...:
(1 տուն՝ քառատող):

26. Զեռագրում հեղինակի անունը բացակայում է:

8. ՈՒՐԲԱՆՈՍ Ը. ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏ - Առաքինազարդ կեանք իշխանի (3ա-3բ).

(Սկ.) Այլ սա յառոյժ հասեալ ի տիս միջակութեանց,
Սուրբ ի մեղաց, ջերմեակ սըրտիւ յօղի յԱստուած...:
(5 տուն՝ երկտող):

9. ԱՆԱՆՈՒՆ - Ճշմարտութիւն (3բ).

(Սկ.) Ճըժմարտութիւն է հայր հոգոց,
Ճըժմարտութիւն է մայր ցաւոց...:
(1 տուն՝ քառատող):

10. ԱՆՈՆԻՈՍ ՖԼԱՄԻՆԻՈՍ - Եղբայրսիրութիւն (3բ-4ա).

(Սկ.) Զխա՞րդ իցէ երանական,
Յօղիլ եղբարց միանգամայն...:
(3 տուն՝ երկտող):

11. ՍԹԻՄՖԱԼԻԳՈՍ - Առ երկու հարազատս (4ա).

(Սկ.) Այնչափ ի ձեզ սէր զօրացեալ,
եւ համասիրտ յօղիւ պընդեալ...:
(1 տուն՝ քառատող):

12. ՍԹԻՄՖԱԼԻԳՈՍ - Առ ոմն քերական (4ա).

(Սկ.) Սըխալեցար, ո՛վ քերական,
Որ դասեցեր ըզՍիրեմ բայն
Ի թիւ բայից ներդործական,
Քանզի Սիրելի միշտ է կրական:
(1 տուն՝ քառատող):

13. Հ. ԳԱՐԻԷԼ Վ. ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ - Փոխադարձ սիրելութիւն (4բ).

(Սկ.) Այս են օրէնք արդարասէր,
Որպէս եւ ոմն արդար ասէր.
Սիրել կամի՞ս, արդ արա՛ սէր:
(1 տուն՝ եռատող):

14. ԳՈՒՆԻՔԻՈՍ Ի ԶԵՆՈՒՈՍԷ - Արձան սիրոյն կանգնեալ առ աղբեր (4բ).

(Սկ.) Ո՛վ քանդակողդ, զի՞ կանգնեցեր
Զսիրոյն քանդակ առ ցուրտ աղբեր...:
(1 տուն՝ քառատող):

15. ՍԹԻՄՖԱԼԻԳՈՍ - Առ ոմն անսէր բարեկամ (4բ).

(Սկ.) Թէ գոյր հընար մեզ երկոցունց
Հայիլ ի ներքս սըրտից մերոց...:
(1 տուն՝ քառատող):

16. ՎՈՆԻՓԱԿԻՈՍ – Ընծայ առ մտերիմ հարազատն (5ա) .

(Սկ.) Զօնեմ առ քեզ սիրտ հարազատ,
Զայս աղանեաց զոյդ հարազատ...:
(3 տուն՝ քառատող) :

17. ՍԹԻՄՖԱԼԻԳՈՍ – Առ մտերիմն (5ա-5բ) .

(Սկ.) Յորժամ առնուս ըղհայելի
Հայել ի գեղդ երեւելի...:
(3 տուն՝ երկտող) :

18. ՕՎԵՆՈՍ – Ի վերայ լծակցաց (5բ) .

(Սկ.) Այրբն ըղկին իւր սիրեսցէ,
Եւ կին առ այր հըլու իցէ...:
(1 տուն՝ քառատող) :

19. ՍԹԻՄՖԱԼԻԳՈՍ – Վասն իւրոց պաշտօնէից (5բ) .

(Սկ.) Պաշտօնէիցս իմ մըտաթափ
Այնչափ տանիմ համբերութեամբ...:
(1 տուն՝ հինգտողանի) :

20. ՍԹԻՄՖԱԼԻԳՈՍ – Առ բարեկամն (6ա) .

(Սկ.) Բարեբաստիկք դքեւ անցանեն,
Եւ տառապեալք ըղհեա դիմեն...:
(1 տուն՝ քառատող) :

21. ՍԹԻՄՖԱԼԻԳՈՍ – Վասն բաշխման ժամանակի (6ա) .

(Սկ.) Ո՛վ թէ դիարդ գեղեցկապէս
Ըզժամանակն յերկուս բաշխես...:
(1 տուն՝ քառատող) :

22. ԳՈՒՆԻՓԻՈՍ Ի ՓԱԼԼԱՏՈՅ – Կարի անագան սկսանիմք կեալ (6ա) .

(Սկ.) Ո՛վ աղետից ազգի մարդկան,
Հանրախորհուրդ եղերական...:
(1 տուն՝ քառատող) :

23. ԳԱԴՈՆ – Մահ (6բ) .⁶

(Սկ.) Քեզ բընաւին մի՛ խոստանար
Ըզժամանակ կենաց յերկար...:
(1 տուն՝ քառատող) :

24. ԱԼՊԵՐՏ ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ – Ժամանակ (6բ-7ա) .

(Սկ.) Նաեւ այժմիկ, ո՛ր սիրելի,
Երբ վարեմք կեանս, սոյն կորընչի...:
(6 տուն՝ քառատող) :

25. ՄԱՐՏԻԱՂԻՍ – Կարգութիւն ժամանակի (7ա) .

(Սկ.) Հաւատա՛ ինձ, ո՛ր ընդակից,
Զէ՛ իմաստնոյն ասել. Կեցից...:
(1 տուն՝ քառատող) :

26. Հ. ԿՈՍՏԱՆԴԻՈՍ ՓՈՒԼՔԱՐԻՈՍ ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ – Ժամացոյց աւագեայ (7բ) .

(Սկ.) Հոսէ աւազն արուեստապէս,
Յապակի շիշ փոփոխապէս...:
(4 տուն՝ քառատող) :

27. ՀԵՍԻՈՂԻՈՍ – Սովորութիւն ոչ է փոքր եւ խոտելի (8ա) .

(Սկ.) Թէ է՛ սկըսեալ²⁷ յաւելուցուս,
Մանունց վերայ ըզփոքրկունս...:
(1 տուն՝ քառատող) :

28. ԲԱՆԱՍՏԵՂԾ ՈՄՆ – Ուղղութիւն չար սովորութեանց (8ա) .

(Սկ.) Քան զապառաժ զի՞նչ խըստադոյն,
Եւ քան ըղջուր զի՞նչ կակղագոյն...:
(1 տուն՝ քառատող) :

29. ՍԹԻՄՖԱԼԻԳՈՍ – Առ բարձրայօն իմաստունն (8ա) .

(Սկ.) Որ ինքնահաճ մըտօք փըքաս,
Թէ զի՞նչ է մարդն՝ անգիտանաս...:
(1 տուն՝ քառատող) :

30. ՕՎԵՆՈՍ – Ի վերայ Պարիպեայ (8բ) .

(Սկ.) Ոչինչ գովես, ո՛ր Պարիպէս,
Եւ զամենայն ըս[տ]գըտանես...:
(1 տուն՝ հինգտողանի) :

31. ՕՎԵՆՈՍ – Առ Ատտիկոս (8բ) .

(Սկ.) Առողջութիւն եւ յաջողուած
Զքեզ արարին ամբարհաւած...:
(1 տուն՝ քառատող) :

32. ԵՊԻԿՏԵՏՈՍ – Վիճակ մարդկայինս բնութեան մի և նոյն (8բ-9ա) .

(Սկ.) Աշխարհըս այս համատարած
Է համեմատ մեծ վաճառաց...:
(3 տուն՝ քառատող) :

27. Ձեռագրում՝ ըսկըսեալ: Գուցէ պէտք է լինէր՝ ք՛է՛ ըսկըսեալ:

33. ՎԻՐԳԻԼԻՈՍ – Նախագահ (9ա–9բ).
(Սկ.) Նախանձն է թոյն ապականիչ դժբնէադոյն,
Որ փաղաղէ զուղեղ ներքին ոսկերոտւոյն...:
(7 տուն՝ երկտող + 1 տող):
34. ՍԹԻՄՖԱԼԻԳՈՍ – Ագահութիւն (9բ).
(Սկ.) Ախտ համօրէն է հինաւուրցըն ծերանայ,
Միայն յաւէտ ազահութիւնն առոյգանայ:
(1 տուն՝ երկտող):
35. ՍԹԻՄՖԱԼԻԳՈՍ – Յաղագս կրկին ագահութեան (9բ–10ա).
(Սկ.) Լաւ քան զոսկի է բարութիւն,
Լաւ քան ըզճոխ այր զիտնադոյն...:
(2 տուն՝ քառատող):
36. Հ. ԿՈՍՏԱՆԴԻՆՈՍ ՓՈԽԼՔԱՐԻՈՍ ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ – Վասն ուրումն
կծծի ագահի (10ա–10բ).
(Սկ.) Ըզճըղդութեանց զի՞նչ տաց ըզբան,
Վասն կըծծի առնըս կարկամ...:
(9 տուն՝ քառատող):
37. ՍԹԻՄՖԱԼԻԳՈՍ – Ի մահ ագահին (10բ).
(Սկ.) Ոչ արտասուէ Ամենիդան
Ի մեռանելն վասն մահուան...:
(1 տուն՝ քառատող):
38. Հ. ԲԵՆԵՂԻՆՈՍ ՍՏԵՖՈՆԻՈՍ – Սէր մոլեկան (10բ–11ա).
(Սկ.) Սէրն է խորոց սըրտին է վեր բորբոքի,
Նենդ մահառիթ ընդ ըզգալիս սըպըրդի...:
(2 տուն՝ քառատող):
39. ԳՈՒՆԻԲԻՈՍ Ի ԹԵՆՓՐ. – Սէրն մման մեղուի (11ա–11բ).
(Սկ.) Մատեաւ երբեք սէրն է փեթակ,
Ի գողանալ զմեղուաց վաստակ...:
(9 տուն՝ երկտող):
40. Հ. ՄԱՐԻՈՍ ԶԻԴԻՆՈՍ ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ – Արեւոյնքիւն (11բ–12ա).
(Սկ.) Ի յըմպանակ որմըղդական որ ընկըղմի,
Նըմանակիր ցընորելոյն նա երեւի...:
(4 տուն՝ քառատող):
41. ՍԵՆԵՔԱՅ – Անձն ախտակիր ծփեալ է գանազան կրից (12ա).
(Սկ.) Ծանր են իմ վիշտք, մինչ ո՛չ զօրեմ ժուժել նոցին,
Կիզուն հըրատք ըզսիրտ զուղիղ իմոյ անձին...:
(7 տուն՝ երկտող):

42. Հ. ՍԻՏՐՈՆԻՈՍ ՀՈՍԳԻՈՍ ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ – Աղէտ մարդկային կե-
նաց (12բ–13ա).
(Սկ.) Յողդողդութիւն ըզմեզ վարէ,
Եւ փոփոխիմք ժամ ի ժամէ...:
(8 տուն՝ քառատող):
43. Հ. ՍԻՏՐՈՆԻՈՍ ՀՈՍԳԻՈՍ ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ – Նմանութիւն կենաց
ընդ ծովու (13բ–14բ).
(Սկ.) Ծով են կեանք մեր, ծով լայնական,
Ո՛վ մահացու որդիք մարդկան...:
(27 տուն՝ երկտող):
44. Հ. ՍԻՏՐՈՆԻՈՍ ՀՈՍԳԻՈՍ ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ – Յոյս (15ա).
(Սկ.) Յանցըս ձախորդ լեր քաջայոյս ելից բարեաց,
Զի չար արկածք ունին սերմանս երջանկութեանց...:
(4 տուն՝ քառատող):
45. ՍՈՒՐԲ ԳՐԻԳՈՐ ՆԱԶԻԱՆԶԱՅԻ – Հոգ փրկութեան անձին (15բ).
(Սկ.) Կալ յարածամ փոյթ սընդութեան,
Վասն անձին զո փրկութեան...:
(2 տուն՝ քառատող):
46. ՈՐԱՏԻՈՍ – Խորշումն ի մեղաց (15բ).
(Սկ.) Ատեան բարիք ըզյանցանս,
Առ ի սիրոյ լաւութեանց...:
(1 տուն՝ քառատող):
47. ՊԻԹԱԳՈՐԱՍ – Տֆնութիւն ի վերայ անձին (16ա).
(Սկ.) Թափեալ ըզջուն յորժամ յառնես նախ յանկողնոյ,
Կարգեա՛ ի միտս ըզտընջեան զարարըս ջոյ...:
(2 տուն՝ քառատող):
48. ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ – Անհոգութիւն (16ա).
(Սկ.) Թէ ո՛չ քանցի յանդաստանէ տունկ փըչաբեր,
Ոչինչ բերէ արդիւնական բոյս բարեբեր...:
(1 տուն՝ քառատող):
49. ՈՎՐԱՏԻՈՍ – Մարդկային հասակ (16բ–17ա).
(Սկ.) Ի միտ առջիւր ըզբոյս բարուց
Զիւրաքանչիւր կենաց տիոց...:
(19 տուն՝ երկտող):
50. ՈՎԻԴԻՈՍ – Ծեր (17բ).
(Սկ.) Եւ արդ իմ հաւ կենաց ժամանակ,
Կարապեան փետրոց լինի նըմանակ...:
(2 տուն՝ քառատող):

51. Օվենոս – Ծեր (17բ)․

(Սկ․) Առ ծերութեանս սեաւ իմ կըզակ
Փոխարկեցաւ ի [յ] ըսպիտակ․․․
(1 տուն՝ քառատող)։

52. ՍԹԻՄՖԱԼԻԳՈՍ – Առ ումն ծեր (18ա)․

(Սկ․) Զի՞ ըզխորչոմ քո ծամելի
Գերծեալ սըրբէ սուր ածելի․․․
(2 տուն՝ քառատող)։

53. ԳԱԴՈՆ – Խրատ առ ծերն (18ա)․

(Սկ․) Որովհետեւ ի ծերութեան,
Քըննես զյոգունց գործ եւ ըզբան․․․
(1 տուն՝ քառատող)։

54. ԳԱԴՈՆ – Յարգ առ ծերս (18բ)․

(Սկ․) Յարբունս տիոց եթէ հասցես,
Մի՛ ըզծերովք կատակեսցես․․․
(1 տուն՝ քառատող)։

55. ԵԻՐԻՊԻԴԵՍ²⁸ – Հայրն ծերունի առ որդին (18բ)․

(Սկ․) Ո՛վ դու որդեակ իմ սիրելի,
Զայս յարածամ դի՛ր ի մըտի․․․
(2 տուն՝ քառատող)։

56. ՍԹԻՄՖԱԼԻԳՈՍ – Հայր ումն կտակագիր առ որդին մոռացկոտ (19ա)․

(Սկ․) Առ ի պահել գէթ ի բազում իմոց բանից,
Ո՛վ իմ որդեակ, տամ զայս միակ կըտակագրիծ․․․
(1 տուն՝ քառատող)։

57. ԳՈՒՆԻՔԻՈՍ ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ – Երկրագործուքին եւ նաւարկուքին (19ա)․

(Սկ․) Անկեալքի յախտ Արիստիպոյէ հողավաստակ,
Կայր մօտալուտ ի ճաշակել զմահուն բաժակ․․․
(2 տուն՝ քառատող)։

58. ՈՎԻԴԻՈՍ – Ալեկոծուքին կամ մըրիկ ծովու (19բ)․

(Սկ․) Աւա՛ղ անձին, քանի՛ լերինք ջուրց թաւալին,
Մինչ նոյն հետայն կարծես հըպիլ յաստեղս վերին․․․
(8 տուն՝ երկտող)։

28. Զեռագրում՝ Եւրիպիդես։

59. ԳՈՒՆԻՔԻՈՍ ՅԵԳԻԱՏԱՅ – Վասն Նիկոլիեմեայ ծարաւամահ եւ ղելոյ ի նաւին (20ա)․

(Սկ․) Ոչ ձըմեռն անագորուն,
Ի ոչ սահանք յորդ եւ ղեղուն․․․
(3 տուն՝ քառատող)։

60. ՍԹԻՄՖԱԼԻԳՈՍ – Յաղագս խոհարարի (20ա)․

(Սկ․) Բըժիշկ անգէտ նըաղ վնասէ հիւանդին,
Քան զխոհարար ճարտարարուեստ առողջին։
(1 տուն՝ երկտող)։

61. ԳՈՒՆԻՔԻՈՍ – Յորդեան օդապարիկ մանապարհորդս (20բ)․

(Սկ․) Առ մահ մարդկան շատ էր ցամաք,
Բայց եւ ըզծով յայն յաւելաք․․․
(2 տուն՝ քառատող)։

62. ՕՎԵՆՈՍ – Վիրաբոյժ ումն (20բ)․

(Սկ․) Զի՞նչ խընդրեցից՝ անդիտանամ,
Զխաղաղութի՞ւն թէ զպատերազմ․․․
(1 տուն՝ քառատող)։

63. ՍԹԻՄՖԱԼԻԳՈՍ – Վասն Գերւիգեայ բժշկի միամգաւայն եւ քաւանայի (20բ–21ա)․

(Սկ․) Էր բըժըշկին Գերւիգոսի,
Շընորհ²⁹ եւ կարգ քահանայի․․․
(1 տուն՝ քառատող)։

64. Հ. Յ․ Յ․³⁰ ՊԵՏԵՐՄԱՆՍ ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ – Կուրուքին (21ա)․

(Սկ․) Աւա՛ղ գիշերացս ինձ յանկարծահաս,
Զիա՛րդ լուրթ ըստուեր յիմ վերայ հհաս․․․
(15 տող)։

65. ԱԻԶՈՆԻՈՍ Ի ԼԵՆԻՆԻԳՐԱՍՏ – Ի վերայ գաչացուի, որ շալակեալ տանէր գկաղն (21բ)․

(Սկ․) Կաղըն յոտից շըրջագայի,
Վերաբաղմեալ յուս զաչացուի․․․
(2 տուն՝ քառատող)։

66. ԳՈՒՆԻՔԻՈՍ Ի ԼՈՒԿԻԱՆՈՍԷ – Առ սուրհանդակ ումն յամբընթաց եւ շատակեր (21բ)․

(Սկ․) Եթէ այդչափ յամբ ես յընթաց,
Եւ ի յուտել արագընթաց․․․
(1 տուն՝ քառատող)։

29. Զեռագրում՝ Շնորհի։

30. Անունն անընթեռնելի է։

67. ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ – Ի վերայ երկուց սեղանակցաց, որոց մին էր ատտիկեցի եւ միւսն լիւրիկացի (22ա)․

(Սկ․) Ընդ ոք ճարտար լիւրիկացի,
Բազմեալ կեայր ոմն ատտիկեցի...:
(3 տուն՝ քառատող):

68. ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ – Վասն ամբարիշտ նաւորդաց (22բ)․

(Սկ․) Գոլով Բիաս նաւորդակից,
Ընդ նաւաստեաց զեղծազործից...:
(2 տուն՝ քառատող):

69. ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ – Ի վերայ Սիմոսի եւ Արիստիպայեայ (22բ)․

(Սկ․) Ճոխըն Սիմոս բայց խառնակեաց
ՁԱրիստիպայէ ի կոչ ձայնեաց...:
(3 տուն՝ երկտող):

70. ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ – Ճարտասան անմոռնի (23ա)․

(Սկ․) Ատենարան ոք անճոռնի,
Հասեալ յաւարտ իւրում ճառի...:
(3 տուն՝ քառատող):

71. ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ – Քերթօղ անիմաստ (23ա-23բ)․

(Սկ․) Կայր ունկընդիր Դէոգնիտոս
Առ անիմաստ պըւետիկոս...:
(3 տուն՝ երկտող):

72. ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ – Ի վերայ Մակեդոնեանն Աղեփամդրի, որ կամէր աւերել զԼամբասկոն (23բ-24ա)․

(Սկ․) Խաղաց ցասմամբ Աղեփամդրոս Մակեդոնեան,
Ընդդէմ հետեալ քաղաքացւոց Լամբասկոնեան...:
(4 տուն՝ քառատող):

73. ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ⁶ – Ի վերայ ստախօսի (24ա)․

(Սկ․) Հարցեալ երբեմն Արիստոտէլ՝
Ձի՞նչ սըտախօսք ունին շահել...:
(3 տուն՝ երկտող):

74. ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ – Վասն ուրումն ամբարշտի (24ա)․

(Սկ․) Այր ոմըն զեղծ եւ ապիրատ,
Մեծակառոյց շինեաց պալատ...:
(3 տուն՝ երկտող):

75. ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ – Ի վերայ Դիոգինեայ եւ ծառայի նորա Մանեայ (24բ)․

(Սկ․) Փախեաւ երբեմն Մանի ծառայ,
Առ ի տեառնէն Դիոգինեայ...:
(2 տուն՝ քառատող):

76. ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ – Ի վերայ Դիոգինեայ և անհմուտ նետաձգի (24բ)․

(Սկ․) Տեսեալ ուրեք Դիոգինէս
Ձոմըն նետող անհմտապէս...:
(2 տուն՝ քառատող):

77. ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ – Վասն Դիոնեսիոսի մեհեմակապուտ եւ ամբարիշտ բռնաւորին Սիկիլիոյ (25ա)․

(Սկ․) Անյադ քաղցուն Դիոնեսիոս,
Ո՛չ շատ էին ինչք Սիկիլիոյ...:
(7 տուն՝ երկտող):

78. ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ – Ալեւոր խաբերայ (25բ)․

(Սկ․) Մատեաւ առ կայսրն Ալեքիանոս ոմն ալեւոր,
Առ ի փընդիր իրաց ինչ լեալ աղաչաւոր...:
(3 տուն՝ երկտող):

79. ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ – Նկարագործ անհմուտ (25բ)․

(Սկ․) Նըկարագործ անհմտագոյն,
Ասաց երբեմն առ Ըստիպոյն...:
(2 տուն՝ քառատող):

80. ՍԹԻՄՖԱԼԻԳՈՍ – Սիրտ. Եւդոփիոյ (26ա)․

(Սկ․) Ձիա՛րդ նըմանակ թըւի հայելոյ,
Դիւրափոխելի սիրտ Եւդոփիոյ...:
(1 տուն՝ քառատող):

81. ԳՈՒՆԻՔԻՈՍ Ի ԼՈՒԿԻԼԼԻՈՍԷ – Վարսֆ Նիկիլիոյ (26ա)․

(Սկ․) Ո՛ Նիկիլիա յոմանց պատմի,
Ներկել ըզգէսս բայց սուտ թըւի...:
(1 տուն՝ քառատող):

82. ՕՎԵՆՈՍ – Առ ոմն կնտակ (26ա)․

(Սկ․) Վերադարձցին սաղարթք ի ծառս,
Եւ դալարիք ի դաշտավայրս...:
(1 տուն՝ քառատող):

83. ԳՈՒՆԻՔԻՈՍ Ի ԼՈՒԿԻԼԼԻՈՍԷ – Առ տգեղն (26բ)․

(Սկ․) Ձազրատեսիլը՞ փրամէ,
Փախիր ի բաց ի յաղբերէ...:
(2 տուն՝ քառատող):

93. ԳՈՒՆԻՔԻՈՍ Ի ԼԵՈՆՑԻՈՍԷ – Նժույգ օդապարիկ կապեալ յերկանափարն (28բ–29ա) .

(Սկ.) Ես նոյն եմ որ ժառանգեցի,
Ըզլարձ փիղեան մըրցանակի...:
(7 տուն՝ երկտող) :

94. ԳՈՒՆԻՔԻՈՍ Ի ՍԵԿՈՒՆԴՈՍԷ – Նաւ հրկիզեալ առ ծովեզերք (29ա–29բ) .

(Սկ.) Այսչափ զերկար Պեղազոսի,
Ես լաստափայտ հատեալ զուղի...:
(3 տուն՝ քառատող) :

95. ԳՈՒՆԻՔԻՈՍ ՅԱՒՐԻՔԻԱՍԱՅ – Առ ծիծառն որ ի նկարեալ պատկերին Մեդեայ դնէր գրոյն (29բ) .

(Սկ.) Ո՛ւլ դու ծիծառն, Մեդեայ է այս,
Եւ դու ըզբոյնդ յո՞ հաւատաս...:
(1 տուն՝ քառատող) :

96. ԱԻԶՈՆԻՈՍ ՅԱՆԹԻՊԱՏՐՈՍԻ ՍԻԴՆԵԱՆ – Երինջն Միւռնի առ որքն դիեցիկ (29բ) .

(Սկ.) Ո՛րթ դիեցիկ, ի դուր խաբիս,
Տեսեալ զպըտկունս իմ՝ երընջիս...:
(1 տուն՝ քառատող) :

97. ԳՈՒՆԻՔԻՈՍ Ի ԼԵՈՆԻԴԱՍԷ – Վասն նոխազի, որ կրծէր գորքն (30ա) .

(Սկ.) Նոխազն անյադ ծախօղ ժանեօք յորթն յարձակեալ,
Եւ ըզբողբոջ փափկիկ ուռոյն վատնեաց կըրծեալ...:
(3 տուն՝ երկտող) :

98. ՓԵՐՐՈՍ – [Ի վերայ շան ագահի] (30ա) .

(Վերտ.) Զիւրն իրաւամբք կորուսանէ,
Որ յօտարին աչս արձակէ:
(Սկ.) Շուն լողացեալ միս ի բերան ընդ գետ տանէր,
Զիւրն տիպար ի հայելոյ ջուրց տեսանէր...:
(3 տուն՝ երկտող) :

99. Հ. Յ...³¹ ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ – Նաւակալ ձուկն կամ եփնէիս (30բ) .

(Սկ.) Տե՛ս դու ըզլաստ կըպրաճիւթեալ,
Զիս՛րդ ճախրէ սըրալարեալ...:
(5 տուն՝ քառատող) :

31. Անունն անընթեռնի է:

100. Հ. ԱՂԵՔ. ՏՈՆ. ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ – Բաղենայ կէտն (31ա).
(Սկ.) Այլ բաղենայն կէտ վիթխարի,
Ի լայնադիր ծովըն յածի...:
(5 տուն՝ քառատող):
101. ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ – Տապանագիր ի վերայ աշխարհակալն Կիրոսի արքային Պարսից (31բ).
(Սկ.) Ծաղաց երկրի ես տիրացայ,
Այլ ըզլիրիմս մասն ընկալայ...:
(2 տուն՝ քառատող):
102. ԱՄԱԼԻԷՈՍ – Տապանագիր ուրումն արքեցոյի (31բ).
(Սկ.) Հասեալ յօրհասն Արտաւիրան,
Պաշտօնատարն որմըզեական...:
(3 տուն՝ երկտող):
103. ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ – Տապանագիր ի վերայ գուարնախօս իմաստասիրին Դիոգինեայ (32ա).
(Սկ.) Առ կենդանեօք եւ ի մահու,
Սորայս վիճակ ոչ յեղյեղու...:
(5 տուն՝ երկտող):
104. ԳՈՒՆԻՔԻՈՍ Ի ԿԱԼԼԻՄԱՔՈՍԷ – Տապանագիր մարդատեսցն Տիմոնի (32ա).
(Սկ.) Ես մարդատեսաց եմ նոյն Տիմոն,
Թաղեալ կամ յայս կիւմեարիոն...:
(1 տուն՝ քառատող):
105. ԳՈՒՆԻՔԻՈՍ ՅԱՆԹԻՊԱՏՐՈՍԷ ՍԻԴՈՆԵԱՆ – Տապանագիր գիմեմոլ պառաւոյ (32բ).
(Սկ.) Շիրիմըս այս դիր հանգըստեան,
Է պառաւոյն Մարոնիդեան...:
(7 տուն՝ երկտող):
106. ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ – Տապանագիր ի դիմաց քաջառոյգ երիտասարդի (33ա).
(Սկ.) Ոչինչ ազդէ փոյթ քաջաջան,
Զերծ ի ձեռաց լինել մահուան...:
(7 տուն՝ երկտող):
107. ԳՈՒՆԻՔԻՈՍ Ի ԼՈՒԿԻԱՆՈՍԷ – Տապանագիր մանկան (33բ).
(Սկ.) Զիս հընդամեայ Կալլիմաքոս,
Մանուկ անփորձ անգէտ հոգոց...:
(2 տուն՝ քառատող):

108. ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ – Տապանագիր ի դիմաց մեռելոյն (33բ).
(Սկ.) Մահու անկեալ թըշուռացայ,
Յորմէ եւ դո՛ւ չես բացակայ...:
(2 տուն՝ քառատող):
109. ԳԱԴՈՆ – Ընդունելութիւն ընծայից (34ա).
(Սկ.) Թէ բարեկամ քո աղքատին
Տայ քեզ ընծայ սուղ եւ չընչին...:
(1 տուն՝ քառատող):
110. ՕՎԵՆՈՍ – Առ ընթերցողն (34ա).
(Սկ.) Թերեւս հարցես, ո՛վ ընթերցողդ խոհական,
Առ ի՞նչ այսչափ ջան դու եղեր՝ սուղ տեսութեան...:
(2 տուն՝ եռատող):

Աւարտ տաղերգութեանց (35ա–36ա)

Քաղցրասցին մարմանդք ընտիր հագներդուաց,
Ընծայեալ քոյին բանասէր մըտաց.
Յոր փունջք քաղցրահոտք բաղմորակ ծաղկանց,
Ամփոփեալք յինքեանս զարդիւն սերմանեաց:

Քաղցրասցի՛ եւ մեզ զըւարճ այս մարմանդ,
Յորժամ հերկեսցես ըզհոգւոյդ քո զանդ.
Յանել³² ըզծաղկանց սերմըն արգաւանդ,
Արդիւնադործել զարգասեաց աւանդ:

Երջանիկ ես դու, ո՛վ վեհ քաջանուն,
Պերճ Աղեքսանդրի ի դէպ համանուն.
Իսկապէս ժառանգ ըզնորին անուն,
Թէ զնորայն բերցես ըզսիրտ եռանդուն:

Ոչ առ զըրաւել զօտարաց սահման,
Յոր սըխալեցաւ անյադ իղձ նորայն.
Այլ տիրել վայրաց առաքինութեան,
Որ առաքինեաց միայն սեփական:

Յայնժամ ըստասցիս փառաց մըրցանակ,
Գեր զԱղեքսանդրուն անուն նըշաւակ.
Զի փառք ճըշմարտ եւ անուն հըռչակ,
Են առաքինեաց անխոնջ սուրհանդակ:

32. Զեռագրում՝ Յանել:

Ձոր ի քեզ մըտօք դուշակեալ արագ,
Յօժարիմ լըռել զերգոյս ըզդըրուադ.
Ձառած Փիլի[ս]պեայ առ իւր պերճ զաւակ,
Փոխարկեալ առ քեզ յիւր համանունակ:

Նընդրեա՛ զարժանի դիւցազնիդ անձին
Գովիչ ըզքընար մատանց Հոմերին.
Նոյն եւ առ ի վէպ արարոց քոյին,
Ըզդըրիչ Կուրնդեան քաջ Կորդիոսին:

Ձի ոչ բաւեսցէ թերթ սուղ մատենիս,
Ձգործոցը հանդէս տալ ի դըրուատիս.
Բայց տո՛ւր ինձ միայն յետնեալ հազներգուիս,
Ձանունդ անդրադարձ երգել ի դովիս:

Ո՛ր Աղեքսանդրէ՜³³ տունկըդ Եղուարդայ՜³⁴,
Ո՛ր քընարըդ դու քընար տասնադեայ.
Հօրըդ քաջարուն պարծանք նախընծայ,
Վըշտատես ազգիս քընար Մարտասեայ՜³⁵:

Հայցեմք ի Հոգւոյն զիւր ուղեկցութիւն,
Ուղղել ըզչաւիղդ յալիս անկայուն.
Պահել ընդ թեւօք իւրոյ Հովանւոյն,
Այժմ եւ առ յապայ՝ յարփին դերագոյն:

[ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ] (Էջ 49ա-69բ)

Առ բարետոնիկ ազնուականդ պարոն Յովհաննէս (49ա-49բ)

Ո՛չ զանխուլ ի քէն համարիմք, ո՛ր ուսումնասէրդ ազնուական,
Թէ զօրադոյն է բանաստեղծ քաղցրախօս, քան զփիլիսոփայ անպա-
ճոյճ՝ առ ի յանկուցանել զմիտսն ի սիրելութիւն եթէ անձանց, եւ
եթէ առաքինութեանց: Որում եւ մեր փափաքեալ՝ բուն հարաք ի
բանաստեղծական նուագերգութիւնս, իբր ոչ եթէ նորոգապէս զար-
թուցանել զազնուութիւնդ ի սէր հարադատութեան առ մեզ կամ յա-
ռաքինութիւնս, այլ զոր ունիսդ՝ բորբոքեալ ի սրտի՝ արծարծանել
զնոյն յարակայ: Որոյ քաղցրալուր բանից մատուցեալ զլս[ել]եացդ

33. Ձեռագրում՝ Աղեքսանդր:

34. Ձեռագրում՝ Յուդարդայ:

35. Գուցէ ուղղել է՝ Մարտասեայ (Մադրասեան իմաստով):

դրունս, ակն ունիմք շահել անձին քում պտուղս բարեաց. եւ զըն-
ծայիցս նուագութիւն՝ սիրապատար ընդունելութեամբդ ազնուագոյն
դործել:

1 (111). Հ. ՍԻՏՐՈՆԻՈՍ ՀՈՍԳԻՈՍ ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ – Բանաստեղծու-
թիւն (50ա-50բ).

(Սկ.) Ձիս յիրաւի նըւադ քոյին քաղցըր երգոց
Յափըշտակեաց եւ զուշ ի սպառ յիս թալկացոյց...:
(10 տուն՝ երկտող):

2 (112). ԱՐԻՍՏՈՓԱՆԷՍ – Գործ բանաստեղծից (50բ).

(Սկ.) Ըզյոռութիւնս պարտ է՝ դադել (?) հազներգութիւն,
Եւ ո՛չ յայտնել կամ աւանդել բընաւին...:
(1 տուն՝ քառատող):

3 (113). Հ. ԼԱԻՐԵՆՏԻՈՍ ԼԵՊՐՈՒՆ ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ – Արտասանու-
թիւն Աստուծոյ յանչափութեմէն (51ա).

(Սկ.) Ձի՛ք վայր ուրեք յորում դու ինքն ոչ հանգիցես,
Ամենուրեք յամենայն ժամ մերձակայ ես...:
(4 տուն՝ քառատող):

4 (114). ԳԱԴՈՆ – Պաշտօն Աստուծոյ (51բ).

(Սկ.) Եթէ հոգի իցէ Աստուած,
Ձայնեն առ մեզ տաղք հազներգուաց...:
(1 տուն՝ քառատող):

5 (115). ԳԱԴՈՆ – Խոհեմութիւն (51բ).

(Սկ.) Յառաջադէտ լեր յապագայն,
Նոյն եւ հայեաց ի մերձակայն...:
(1 տուն՝ քառատող):

6 (116). ԳԼԱՏԻԱՆՈՍ – Արդարութիւն (52ա).

(Սկ.) Այլ ես ահա ոչ համարիմ արդարացի,
Որ ինչ բընաւ արդարութեան զլացեալ լիցի...:
(5 տուն՝ երկտող):

7 (117). Հ. ԲԵՆՆԱՐԴԻՆՈՍ ՍԹԵՓՈՆԻՈՍ ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ – Արիւ-
թիւն (52բ).

(Սկ.) Կեսա՛րըդ դու, դի՛ր ի մըտի,
Ձայր ոք արի գոռ ի մարտի...:
(8 տուն՝ երկտող):

8 (118). ԼՈՒԳԱՆՈՍ – Քաջալեր սպարապետին Գադոնի առ զօրս
(53ա).

(Սկ.) Ո՛ր զօրականք իմ զօրագոյն,
Հաճեալք միայն ընդ փըրկութիւն...:
(6 տուն՝ երկտող):

- 9 (119). ԳԱԴՈՆ – Արիությունի զրպարտութիւնս (53բ).
(Սկ.) Արիական զո սիրտ լիցի,
Թէ դատեսցիս յանիրաւի....:
(1 տուն՝ քառատող):
- 10 (120). ԳԱԴՈՆ – Անյիշարութիւն (53բ).
(Սկ.) Վասն անցելոց ինչ դժտութեանց
Մի՛ ասեր բան թըշնամանաց....:
(1 տուն՝ քառատող):
- 11 (121). ԳԱԴՈՆ – Յոյս (53բ).
(Սկ.) Յիրողութիւնս ներհակակիր
Մի՛ վըհատեալ սըրտաբեկիր....:
(1 տուն՝ քառատող):
- 12 (122). ԳԱԴՈՆ – Համբերութիւն (54ա).
(Սկ.) Թէ թըւեսցի քեզ դժկամակ
Գործոցըդ զո անցք ձախողակ....:
(1 տուն՝ քառատող):
- 13 (123). ԳԱԴՈՆ – Երախտագիտութիւն (54ա).
(Սկ.) Ձայլոց առ քեզ դործ երախտեաց
Մի՛ մոռանար պատմել քաղմաց....:
(2 տուն՝ քառատող):
- 14 (124). ԳԱԴՈՆ – Պահպանութիւն լեզուի (54բ).
(Սկ.) Ի բարութիւնս դի՛ր առաջին՝
Երասանակ դընել լեզուին....:
(1 տուն՝ քառատող):
- 15 (125). ԱՆԱՆՈՒՆ – Ճշմարտութիւն (54բ).
(Սկ.) Ճըջմարտութեան թէ զհետ երթաս,
Եւ թէ անդուստ օտարանաս....:
(1 տուն՝ 5 տողանի):
- 16 (126). ԳԱԴՈՆ – Անուն բարի (54բ).
(Սկ.) Թէ ցորչափ կաս ի յաշխարհի,
Ունել ցանկաս անուն բարի....:
(1 տուն՝ քառատող):
- 17 (127). ՍԵՆԵՔԱՅ – Թագաւորն (55ա).
(Սկ.) Գանձք ոչ առնեն ըզմարդ արքայ,
Ո՛չ օթոցին երանդ Տիւրեայ....:
(5 տուն՝ 3+3+4+3+3 տողանի):

- 18 (128). ԳԱԴՈՆ – Ուսումնասիրութիւն (55բ)..
(Սկ.) Մարդեա՛ խրատուք դու զանձըն զոյ,
Եւ մի՛ լըռիր յուսանելոյ....:
(2 տուն՝ քառատող):
- 19 (129). ԳԱԴՈՆ – Խորշումն ի պակասութեանց (55բ).
(Սկ.) Ձոր ինչ ի յայլս ըսողըտանես,
Ձայն դու անձամբ մի՛ արասցես....:
(1 տուն՝ քառատող):
- 20 (130). ԱՆԱՆՈՒՆ – Առ ոմն անսէր բարեկամ (56ա).
(Սկ.) Առ ի լինել ինձ փլատէս,
Լիցի՛ եւ միւսն ինձ Ովրեստէս....:
(1 տուն՝ քառատող):
- 21 (131). ԳԱԴՈՆ – Գործածութիւն ծառայից (56ա).
(Սկ.) Եթէ առնուս ի սպաս անձին
Հոպասաւորս արծաթադին....:
(1 տուն՝ քառատող):
- 22 (132). ԳԱԴՈՆ – Արեամարիութիւն սնտի պարսա[ւա]նաց (56ա).
(Սկ.) Եթէ ուղիղ կենօք դընաս,
Մի՛ ինչ հոգար զբանից չարաց....:
(1 տուն՝ քառատող):
- 23 (133). ՈՎԻԴԻՈՍ – Ժամանակ (56բ).
(Սկ.) Նաեւ աւուրց մեր ժամանակ,
Են մըշտասա՛ք իբր ըզվրտակ....:
(4 տուն՝ քառատող):
- 24 (134). ԳԱԴՈՆ – Դիպողութիւն առքի (57ա).
(Սկ.) Ձոր ինչ գիտես քեզ դիպաւոր,
Մի՛ անտեսեալ ի բաց թողուր....:
(2 տուն՝ քառատող):
- 25 (135). ԳԱԴՈՆ – Առողջութիւն (57ա).
(Սկ.) Համարեսջի՛ր միշտ մեծարդի
Ձառողջութեան փոթթըն նախիկ....:
(1 տուն՝ քառատող):
- 26 (136). ԳԱԴՈՆ – Կեանք անփոյթ (57բ).
(Սկ.) Որ միանգամ կարօտանաս
Աներկեւան վարել ըզկեանս....:
(1 տուն՝ քառատող):

- 27 (137). ԳԱԴՈՆ – Մի՛ անգոսնել զխորհուրդս այլոց (57բ).
(Սկ.) Մի՛ ըզխորհուրդ ինչ պիտանի
Արհամարհեր քո ծառայի...:
(1 տուն՝ քառատող):
- 28 (138). ԳԱԴՈՆ – Անպարծուքիւն (57բ).
(Սկ.) Մի՛ իւրովի զանձըն գովեր,
Եւ մի՛ բընաւ պախարակեր...:
(1 տուն՝ քառատող):
- 29 (139). ՈՎԻԴԻՈՍ – Նախանձ (58ա).
(Սկ.) Գոյն դալկահար զդիմօքըն կայ,
Հաշումն ի սպառ մարմնի նորայ...:
(7 տուն՝ երկտող):
- 30 (140). ՍԵՆԵՔԱՅ – Ագահութիւն (58ա-58բ).
(Սկ.) Անձկանայ սա գանձիւք լընուլ ըզբաղց անձին,
Բայց ո՛չ են շատ սահմանք իսթրեայ գոհարածին...:
(2 տուն՝ եռատող):
- 31 (141). ՓԼԱԻՏՈՍ – Ծեր կծծի եւ ժլատ առ ծառայ իւր (58բ).
(Սկ.) Ըզգո՛յշ լիջիւր, մի՛ ըզմուտ տար
Ընդ իմ յարկաւ առըն օտար...:
(7 տուն՝ երկտող):
- 32 (142). ԳԱԴՈՆ – Արքեցութիւն (59ա).
(Սկ.) Թէ յանցանես արքեցութեամբ,
Մի՛ անըստգիւտ լինիր անձամբ...:
(2 տուն՝ քառատող):
- 33 (143). ՈՒՐԲԱՆՈՍ Ը. ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏ – Խրատմ մարդկային կե-
նաց (59ա-59բ).
(Սկ.) Զի՞նչ արքունի շուք սեփականք,
Կամ զի՞նչ ընչից օգտեն պարծանք...:
(5 տուն՝ քառատող):
- 34 (144). ՈՎԻԴԻՈՍ – Ծեր (60ա).
(Սկ.) Արդ յիմ ահա նըկուն հասակ
Կան ձիւնացեալ ալիք համակ...:
(5 տուն՝ երկտող):
- 35 (145). ՎԻՐԳԻԼԻՈՍ – Արտասանութիւն գիշերոյ (60ա-60բ).
(Սկ.) Ի գիշերի խոնջեալ մարմինք
Լինին յերկրի ի քուն քաղցրիկ...:
(6 տուն՝ 2+2+2+2+2+3 տողանի):

- 36 (146). ՄԱՐՏԻԱՂԻՍ – Ի վերայ ատամնաքաւի պառաւոյ (60բ).
(Սկ.) Ո՛ր ելիա, որպէս կարծեմ,
Զորս ատամունք ի քեզ եղեն...:
(3 տուն՝ երկտող):
- 37 (147). ՄԱՐՏԻԱՂԻՍ – Առ Կարոս (61ա).
(Սկ.) Զանցուցանելդ ըզցայդ ողջոյն
Ի գիներուս յոլովագոյն...:
(3 տուն՝ քառատող):
- 38 (148). ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ ՅԵԶՈՎԱՐՈՍԷ – Ի վերայ գիւղականի եւ
մեղուի (61բ).
(Վերտ.) Երախտառուին ի յումեքէ,
Դառն է խոտիլ ի նըմանէ:
(Սկ.) Խայթեալ դեղջկան առ ի մեղուէ,
Զարմանալեօք գոչեալ ասէ...:
(3 տուն՝ երկտող):
- 39 (149). ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ ՅԵԶՈՎԱՐՈՍԷ – Ի վերայ վարագու եւ իշոյ
(62ա).
(Վերտ.) Զառ քեզ վընաս քո թըշնամոյն
Մինչչեւ եղեալ տես վաղագոյն:
(Սկ.) Կինձըն վայրագ զէշ ապիկար
Հըրաւիրեաց առ ի պայքար...:
(5 տուն՝ երկտող):
- 40 (150). ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ ՅԵԶՈՎԱՐՈՍԷ – Ի վերայ սայլորդի եւ սայլի
(62ա).
(Սկ.) Եհարց երբեմն սայլորդ առ սայլ,
Յորժամ գընայր ի նոյն բաղմեալ...:
(3 տուն՝ երկտող):
- 41 (151). ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ ՅԵԶՈՎԱՐՈՍԷ – Ի վերայ իշոյ եւ շան
(62բ-63ա).
(Վերտ.) Ո՛չ միապէս ամենեքեան
Են դիպաւորք առ ամենայն:
(Սկ.) Տեսեալ իշոյն թէ շուն քըծնեալ
Յաչս տանուտեառն է սիրեցեալ...:
(4 տուն՝ քառատող):
- 42 (152). ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ ՅԵԶՈՎԱՐՈՍԷ – Ի վերայ հագներգուի եւ
իւրոյ հերկարար գիւղականի (63բ).
(Վերտ.) Յա՛յնժամ գիտուն կայ միայնակ,
Երբ ընդ տըգէտս կայ հասարակ:

(Սկ.) Առ հաղներդու ոք բանարար
Գրնայ երբեմն իւր արտավար...:
(5 տուն՝ երկտող):

43 (153). ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ ՅԵԶՈՎԲՈՍԷ – Ի վերայ գետայ եւ աղբեր
(64ա).

(Վերտ.) Եթէ ունիս ինչ յարգասեաց,
Տո՛ւր Աստուծոյ աղբեր բարեաց,
Զի մի՛ առակս առասպելեալ,
Ճըգըրտեսցի ի քեզ լըցեալ:
(Սկ.) Գետն ա[ն]գոսնէր զիւր աղբերակն.
Ո՛վ վատ, զի՞ կաս իբր ըղդիակն...:
(4 տուն՝ քառատող):

44 (154). Հ. ԱՆՃԷԼԻՆՈՍ ԿԱՆԷՈՍ ՅԻՍՈՒՍԵԱՆ – Եփնէիս կամ մա-
ւակալ ձուկն (64բ–65ա).

(Սկ.) Արդ ե՛կ այժմիկ ի զընին³⁶ կալ,
Ը՞նդ Եփնէիսըն նաւակալ...:
(11 տուն՝ երկտող):

45 (155). ՔԵՐԹՕՂ ՈՄՆ – Տապանագիր Կիւրոսի արքայիմ Պարսից
(65ա–65բ).

(Սկ.) Արձանացիր, ո՛ր ուղեւոր,
Առ այս շիրիմ զարմանաւոր...:
(6 տուն՝ քառատող):

46 (156). Տապանագիր ի դիմաց մեռելոյն³⁷ (65բ).

(Սկ.) Ո՛ր անցաւորդ ընդ իմ տապան,
Լո՛ւր մեռելոյս անձայն կոչման...:
(1 տուն՝ քառատող)³⁸:

Աւարտ տաղերգութեանց (66ա–67ա)

Լըռեսջի՛ք ըզիող, քերթօ՛ղք գեղապար,
Զիրաց բազմազան հընչել քաղցրաբար.
Տո՛ւք եւ ինձ՝ հրաման բախել ըզընար,
Յունկըն սիրելւոյս ձայն սիրապատար:

36. Զեռագրում՝ ի զընին:

37. Զեռագրում հեղինակի անունը բացակայում է:

38. Այս մէկ տունը գտնուում է թերթի ստորին մասում եւ երեւում է, որ չարու-
նակուելիս է եղել յաջորդ թերթի վրայ, որն այժմ ընկած է: Արդէն այդ պատ-
ճառով է, որ բացակայում է նաեւ հեղինակի անունը, որը պէտք է լինէր
վերջում:

Հերակլեան սըրով պատուեալ սիրադուն,
Առ քեզ նըւագէ զընարիս հընչին.
Քաղցրասցի՛ եւ քեզ քաղցըր հաղներդուն,
Զոր նըւիրեցաք առ քոյդ քաջութիւն:

Ընդգըրկեա՛ ըզսա յընկեր հարազատ,
Որ առ սըղութեան չառնէ ինչ աշխատ.
Կամ ղերթ դերասան բանիւք անարատ,
Փարատիչ ծաղու ըզսուգ միզապատ:

Բըժի՛չկ իմասջիր ըզսոյն հաղներդու,
Առ զիրդ պատանեակ կարգեալ ի սպասու.
Դեղ մատուցակէ բայց խառնեալ մեղու,
Բըժըչկէ առանց զըմաց վընասու:

Այլ զի՞նչ զօրացայց յերգ պատկանագիր,
Գովել յարժանի զանունդ բարեդիր,
Փըրկչի՛ Սիրելւոյն անուան սիրալիր,
Արժանաժառանգ վեհ անուանակիր:

Փութա՛ սիրելիդ ըզսիրոյն կըտակ
Գըծել նայապէս ի սըրտիդ քանդակ.
Սիրով Յովհաննու լինիս նըմանակ,
Եւ ո՛չ վայրապար անուամբ հանգունակ:

Ըզսիրոյդ տիպար առ քոյդ համածին
Զիք ինձ առակել բայց ի տիպ մեղունին.
Անքակ միացեալք դուք ի միասին
Ի նիւթել ըզմեղր սիրոյ կաթոգին:

Ըզձերոյ անլոյծ սիրոյ կերպարան
Ետես ի բացուստ քերթօղ յունական.
Զայնէ Մենանդրէս յերգ հաղներդական՝
Զիա՛րդ սէր յեղբարս իցէ բերկրական:

Արդ եւ մեք ահա՛ բերկրիմք ցընծութեամբ
Ընդ սէր ցընծալից վառեալ ըզմիմեամբ.
Նոյն եւ ընդ զըւարթ գալուստ ձեր ողջամբ
Եւ ընդ տեսութիւնդ Յարգելիդ հարամբ:

Այլ դիցու՛ք կընիք ի կատար հասեալ,
 Ո՛չ մերոյ սիրոյս, այլ տաղիս հընչեալ.
 Մաղթելով յէ՛ն՝ զաջ իւր զօրացեալ,
 Ի կեանս եւ ի մահ զձեօք հովանացեալ:

Սա է ամբողջական պատկերն այն նիւթերի, որոնք յայտնուում են Երեւանի Մաշտոցեան Մատենադարանի 6051 ձեռագրով եւ ներկայացնում են մինչեւ այժմ անյայտ մնացած էջեր ու արժէքաւոր նմոյշներ Վենետիկեան Մխիթարեանների թարգմանական անցեալ դործունէութիւնից:

Երեւան, Դեկտ. 1976 թ.

Յ. Ս. ԱՆԱՍԵԱՆ
 ՀՍՍՀ Գիտութիւնների Ակադեմիայի
 Պատմութեան Հիմնարկի
 աւագ գիտական աշխատակից

ՄԻԻԹԱՐ ՍԵԲԱՍՏԱՑԻՆ ԵՒ ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՈՒԹԵԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԸ ՀԱՅ ՀՈԳԵԻՈՐ ԵՐԳԱՐՈՒԵՍՏՈՒՄ

Վերանորոգութիւնը հայ ժողովրդի պատմութեան մէջ ժէ-ժը դարերում ծաւալուած այն շարժումն է, որն հանգեցրեց Հայոց հոգեւոր հին ու միջնադարեան մշակոյթի վերստին իւրացմանն ու եւրոպական քաղաքակրթութեան հետ կապերի ստեղծմանը¹: Այդ մը-շակոյթի կարեւոր բաղադրիչներից մէկն էր հայ հոգեւոր երգար-ուեստն ու երգեցողութիւնը, որի վերականգնումը եւս անհրաժեշտօ-րէն մտնում էր վերանորոգութեան շարժման ծրագրի մէջ:

Վերանորոգութեան շարժման հետ առնչուող կանխայայտ երե-ւոյթների հանդիպում ենք դեռեւս 16րդ դարում: Բաղեշի Ամրդուլ-վանքի դպրոցի գործունէութիւնը հայաշխարհի ներսում², Տաղարան ժողովածուի՝ որպէս արտածիսական երգարանի ձեւաւորումը պան-դուխտ բանաստեղծ-երաժիշտների նախաձեռնութեամբ³, եւ մանա-ւանդ հայ տպագիր գրքի յայտնութիւնը՝ շնորհիւ Յակոբ Մեղապար-տի մեծագործութեան⁴:

Բուն շարժումը ծայր է առնում յաջորդ հարիւրամեակի սկզբ-ներում, Շահ Աբասի գործած աւերմունքներից ու կազմակերպած զանգուածային ահաւոր բռնադատից յետոյ:

«Այդ վերջին աւերմունքը եւ վերջին հարուածն է տալիս Հայոց հին քաղաքակրթութեանը – գրում է Արեղեանը – որ արդէն նուազած էր շատ: Հայերն այնուհետեւ կա՛մ պէտք է ոչնչանային եւ վայ-րենանալով ընկնէին, եւ կամ, եթէ ազդի մէջ կենսունակութեան դեռ

1. Հմտ. Մ. ԱՐԵՂԵԱՆ, Երկեր, Դ, Երեւան 1970, էջ 511 (Գրականութեան նո-րոգումը 17-19րդ դարերում), եւ էջ 545 (Ուրուագծեր 19րդ դարու Հայոց գրականութեան պատմութիւնից):

2. Հ. Ն. ԱԿԻՆԵԱՆ, Բաղեշի դպրոցը, Վիեննա 1952:

3. Հ. Ն. ԱԿԻՆԵԱՆ, Հիմն գամդուխտ տաղասացներ, Վիեննա 1921:

4. ԼԷՕ, Հայ գրքի տօմը, Թիֆլիս 1912 (տես էջ 63-66):